
ERDÉLYI TUDOMÁNYOS FÜZETEK

SZERKESZTI
DR. GYÖRGY LAJOS

1939.**AZ E. M. E. KIADÁSA****109. SZ.**

Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig

Irta:

Dr. Kristóf György

Cluj-Kolozsvár

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet R. T. nyomása

1939.

Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig.

I. Vidéki vagy nem vidéki?

Vidéki hírlap, — olyan egyszerű és annyira világos fogalom, hogy mindenki azonnal megérti; jelentése, tartalma épen egyszerűségénél és átlátszóságánál fogva semmiféle további magyarázgatásra nem szorul. Semmi kétség: vidéki az a hírlap, amely nem fővárosban, hanem más helyen, vidéken jelenik meg.

Amde az első tekintetre legegyszerűbb fogalmak is gyakran bonyolultakká s az első pillanatban legtisztábbak is tüstént zavarosakká válnak, mihelyt gyakorlati alkalmazásukra kerül a sor.

Igy vagyunk az egyszerűnek és világosnak vélt vidéki hírlap jelentésével is. Mihelyt kezünkbe vesszük az első erdélyi magyar nyelvű hírlapot, legott fennakadunk a fejelettel, hogy vajon vidéki hírlap volt-e az, vagy nem.

Nevezetesen az első erdélyi magyar nyelvű hírlap, az *Erdélyi Magyar Hírvivő*, 1790. április 3-án jelent meg Nagyszebenben.¹ A mai és a magyar felfogás habozás nélkül vidéki hírlapnak érzi és minősíti ezt a Szebenben megszületett sajtóterméket. Hiszen Szeben a magyar s általában az erdélyi köztudat szerint sohasem volt főváros, hanem Kolozsvárhoz képest mindig csak vidék. S így az első erdélyi hírlap sem lehet más, mint egyszerű vidéki hírlap. Ez igaz. De igaz másfelől az is, hogy Szeben a vármegyerendszer teljes kiépítéséig, 1876-ig, főváros volt: a Királyföld, illetőleg a szászok fővárosa, a szász főispán székhelye. Sőt 1876 után sem szűnt meg teljesen Szeben főváros jellege, amennyiben Szeben megye főispánja továbbra is viselte a szászok grófja, a szász comes címet, s mint ilyen, elnöke volt az ú. n. szász egyetemnek. Szeben azonban nemcsak a szászoknak, hanem a magyar kívánság és tiltakozás ellenére hosszú időn át Erdélynek is valóságos fővárosa. Egy az, hogy az erdélyi nemzeti fejedelemség megszűnte óta állandóan Szebenben székelte Erdélyország legfőbb katonai parancsnoksága, a bécsi udvari akarat és politika képviselője és végrehajtója. Más az, hogy ebben az időben, az

¹ Németnyelvű már 1784 óta volt, a szintén Nagyszebenben megindított s különböző nevek alatt ma is élő *Siebenbürger Zeitung*.

Erdélyi Magyar Hírvivő megindulásakor, még mindig Szebenben székelte Erdély legfőbb polgári kormányhatósága, a gubernium is. Továbbá ugyanott működött Erdély legfőbb pénzügyi hatósága, az erdélyi kincstári kamara is. S végül tudnunk kell, hogy a XVIII. sz. folyamán az erdélyi országgyűlés is rendszerint Szebenben ülésezett, már amennyiben országgyűlést egyáltalán engedélyezett Bécs. Ezeknek a számbavétele után lehet-e csak úgy egyszerűen beskatulyázni Szebent vidéknek s vele együtt az *Erdélyi Magyar Hírvivőt* vidéki lapnak? Különösen akkor, ha megfontoljuk még azt az egyetemesnek mondható, tehát törvényszerű jelenséget is, hogy új kezdeményezések, eredeti alkotások — s az *Erdélyi Magyar Hírvivő* az volt — általában nem vidéken indulnak meg és termelődnek ki.

Zavarunk csak növekedik, ha messzebb pillantunk, Erdélyen túlra, az egyetemes magyar hírlapirodalom történetére.

Az első magyarnyelvű hírlap, a *Magyar Hírmondó*, tíz évvel előzve meg az erdélyit, 1780-ban indult meg Pozsonyban. Vidéki hírlap volt-e vajon ez a Pozsonyban 8 éven keresztül megjelent első magyarnyelvű újság? Mert az ismét nem kétséges, hogy Pozsony ekkor már szintén nem Magyarország fővárosa. Viszont az is tény, hogy Pozsony székhelye volt most is egészen 1848-ig a magyar országgyűléseknek; hogy itt, a koronázó városban székelte több legfőbb kormányhatóság is, köztük a mai pénzügyminisztérium hatáskörét intéző királyi kamara. Pozsonyt tehát vidéknek s így a *Magyar Hírmondót* vidéki újságnak szintén nem minősíthetjük.

A második legrégebb magyar hírlap, a *Magyar Kurir*, kétszer is megindult. Először 1786. júl. 1-én Pozsonyban, másodszor pedig, mivel Pozsonyban megjelenésre engedélyt nem kapott, megindult félév múlva, 1787. január 3-án, de ekkor már nem is a magyar állam területén, hanem azon kívül, külföldön, Bécsben. Nemde szinte nevelés-ges volna vidéki hírlapnak mondanunk azt a *Magyar Kurirt*, amely Bécsben, a császárvárosban, a magyar politikai és állami élet végső és legdöntőbb erejű színhelyén, a XVIII. sz. második felében hosszú évtizedeken át még irodalmi életünknek is a középpontjában jelent meg és állott fenn kerek félszázadon át? Azért csupán, mert nem Magyarországon és nem a magyar fővárosban szerkesztették és nyomtatták?

Pesten magyarnyelvű hírlap először csak 1788-ban jelent meg. A *Magyar Merkúr* volt ez, időrendben a harmadik legrégebb újság. De hát Pest ekkor főváros-e? Országgyűlésnek, főkormányhatóságoknak s más fővárosiasságnak Pesten ezidétt még nyoma sincs. Még központ se semmiféle vonatkozásban. Csupán szerény irodalmi, szellemi központtá fejlesztését is csak majd hat év múlva tűzi ki megvalósítandó eszménynek, feladatnak Kármán József folyóirata, az *Urania*, amely ugyan Pesten jelent meg, de — jellemző adat Pest főváros, központi voltára — egy váci nyomdában állították ki. Ennyire nem főváros Pest a XVIII. sz. végén s a XIX. első felében egészen Széchenyiig. Nem kevésbé jellemző Pest szellemi életének igényes-

ségére és központiságára nézve az az adat sem, hogy míg a *Magyar Hírmondó* Pozsonyban 8, a *Magyar Kurir* Bécsben 50 évig élt, a *Magyar Merkurius* Pesten már ötnegyed éves korában kismúlt, megszűnt. A pesti *Magyar Merkurius*t tehát, mint Pintér teszi,² nem nevezhetjük az első magyar fővárosi lapnak. Mai értelemben véve akkor Magyarországnak még nem volt fővárosa. Pest, a főváros, tudvalevőleg a reformkor, illetőleg 1848 alkotása, mely teljessé csak a kiegyezés után vált s az 1872. XXXVI. t.-c. tetőzte be. Szomorú, de való, hogy mind Pozsony, mind Bécs egy vagy más szempontból inkább volt főváros s inkább volt középpont, mint Pest, politikai és szellemi tekintetben is. Mert politikai szempontból nem vidék, hanem legalább is, centrum, központ, ha nem is főváros, az a hely, ahol törvényt meg jogszabályt kezdeményező és alkotó állami intézmények és szervek székelnek, ahol az ügyek igazgatásában és végrehajtásában végérvényesen intézkednek és döntenek. Szellemi szempontból nem vidék az a hely, ahol nemcsak egyszerűen fogyasztják a szellemi termékeket, hanem van kezdeményező készség, alkotni kész akarat és teremtető tetterő is. Ennek következtében, ha nem is volt egy kialakult főváros, de Erdélyben Kolozsvár mellett Szeben, Magyarországon Pest vagy Buda mellett Pozsony és Bécs nem vidék, hanem — központ. Központ, de nem főváros.

Igy módosul a valóságban a vidéki hírlap fogalom értelme. Nem mindjárt vidéki egy újság, mihelyt nem fővárosban szerkesztik; különösen nem, ha főváros igazában véve nincs is. Ellenben vidéki mindaz az alkotás, amely akár tartalmi, akár formai vonatkozásban nem üti meg az egyszer már elért mértéket; vidéki még akkor is, ha fővárosban jött létre. Vidék: nemcsak földrajz-politikai fogalom, melynek főváros az ellentéte, hanem van a fogalomnak közművelődési tartalma is. És ebben az értelemben vidék annyi, mint az anyagi s főként szellemi közművelődési erőnek csekélyebb birtokú lelőhelye, kicsi közössége; szórvány — szemben a központokkal, a közművelődés gyűjtőpontjaival. Világít és melegít talán mindkettő. Csakhogy a vidék csak pásztortűz, gyertya, vagy éppen méceses, míg a gyűjtőpont öntüzből szór a messzi távolba az egész tájon mindent ellenállhatatlanul elborító áldott verőfényt. Önként értődik, hogy mind a vidék, mind a központ viszonylagos fogalom. Bécshez képest pl. Augsburg csak egy kis vidéki városka volt mindenha; mégis az *Augsburger Allgemeine Zeitung* egy időben, a múlt század közepén nemcsak a német, de az egész európai hírlapirodalomnak legtekintélyesebb újságja volt, valósággal szócsöve az európai világpolitikának. Cikkei évtizedeken keresztül Magyarország életére is döntő befolyással voltak.

Szerintünk annyi kétségtelen, hogy az első erdélyi magyar hírlap, a Nagyszebenben megindított *Erdélyi Magyar Hírvivő*, nem vidéki újság. 1790 áprilisában Nagyszeben, ha nem is fővárosa Erdélyországnak, nem legalább magyar felfogás szerint, de legerő-

² Pintér Jenő: *Magyar Irodalomtörténet* IV. 72. 1.

sebb és legjelentékenyebb központja, az ország katonai és polgári közigazgatásának székhelye. Tehát nem vidék még Kolozsvárhoz mérten sem.

Viszont ismeretes, hogy a gubernium épen ennek az 1790. évnek a végén Szebenből Kolozsvárra költözik át. Bécs végre engedett, teljesítette a hosszas és szívós magyar kívánságot, hogy az országot legalább polgárilag a fővárosból, Kolozsvárról, igazgassák és kormányozzák. A gubernium átköltözése következtében Szeben súlya egyszerre nagyot csökkent, aminek legesattanóbb bizonyítéka magának az *Erdélyi Magyar Hírvivőnek* a sorsa: 1790 karácsonyától kezdve már Kolozsvárt jelent meg s nem Szebenben. A guberniummal együtt Kolozsvárra költözött a két szerkesztő, Fábíán Dániel és Cserey Elek, kik mindketten ekkor még guberniális tisztviselők voltak. S utánuk költöztette Kolozsvárra a nyomdát is Hochmeister Márton, a hírlapkiadásra királyi szabadalmat nyert nyomdász. Nyilvánvaló, hogy az első erdélyi magyar hírlap mostantól, a Kolozsvárt megjelenés idejétől számítottan még kevésbbé vidéki újság, mint volt Szebenben. Ennek következtében ismertetésével sem foglalkozunk tovább.³ Az *Erdélyi Magyar Hírvivő* nem volt vidéki hírlap sem ott, sem itt, az említettek mellett már csupán egyetlensége miatt sem.

Kicsi, szerény kezdeményezés az *Erdélyi Magyar Hírvivő*, de művelődéstörténeti fontossága annál nagyobb. Ennek szinte kézzelfogható bizonyossága az a valóság, hogy a következő, a második erdélyi magyar hírlap megindulásáig majdnem harminc évnek kellett eltelnie. 1827-ben történt ez, ekkor indította meg Kolozsvárt, az ország fővárosában Pethe Ferenc a *Hazai*, utóbb *Erdélyi Híradó* c. lapot, mely előbb hetenként egyszer, majd kétszer, utóbb napilapként jelent meg a szabadságharcig. 1830-tól egy, 1834-től két melléklapja is volt (Nemzeti Társalkodó, Vasárnapi Újság). Az elég hosszú életű s csak a szabadságharc zajában megszűnt *Híradó* körül a kolozsvári magyar hírlapirodalom rendre szépen elbokrosodik. De 1838-ig magyar nyelvű hírlap csak Pozsonyban, Bécsben, Pesten és Szeben-Kolozsvárt jelent meg. Vagyis magyar vidéki hírlapirodalom egyáltalán nem volt sem Erdélyben, sem a másik magyar hazában 1838-ig.

II. Az első magyar vidéki hírlap.

1838. januárjában végre megjelenik az első magyar vidéki hírlap. Az elsőség e téren is Erdélyünké, mert itt, Brassóban, jelent meg az első magyar vidéki hírlap Köpe János tanár szerkesztésében és Gött János nyomdájában. *Erdélyi Hírlap* volt a címe a hetenként megjelenő újságnak. Iker alkotás, mert születésétől kezdve 1839. végéig, amikor megszűnt, ugyancsak hetenként szépirodalmi mellék-

³ L. Gyalui Farkas; *Erdélyi Magyar Hírvivő*. Pásztorú 1924. II. 27. 1. U. ő: *Az első magyar erdélyi hírlap*. Kolozsvár 1890.

lapot is adott, a *Mulattatót*.⁴ Brassó, bár még ekkor is egyik legnagyobb város a magyar szent korona területén (a XVIII. sz. elején t. i. a legnagyobb volt, nagyobb, mint Debrecen, Pozsony, Kolozsvár, Buda és Pest), szellemileg nem központ. Még német-szász szempontból sem az Szebenhez képest. Magyar szempontból mindenestre vidék nemcsak Kolozsvárhoz, de pl. Marosvásárhelyhez vagy Székelyudvarhelyhez viszonyítva is. S hogy mégis nem ez utóbbi magyar városok valamelyikében, hanem a szász többségű Brassóban indult meg az első magyar vidéki lap, annak magyarázata az, hogy a Göttcégnék volt engedélye német- és románnyelvű újság kiadására,⁵ s így könnyen kapott — hiszen német volt, — engedélyt magyar nyelvű lap kiadására is. Üzleti szempontból se kellett sokat kockáztatnia. Hiszen az *Erdélyi Hírlap* tartalmilag nagyjában és egészében nem volt egyéb, mint az általa kiadott német nyelvű lapnak, a *Siebenbürger Wochenblatt*nak, magyar kiadása.

Az első magyar vidéki hírlapnak van még egy különös saját-sága: *székely* hírlap akart lenni. Elsősorban a nemes székely nemzet-től kért és várt munkatársakat, pártolást és segítséget, azaz előfizetőket. És szószólója akart lenni a székelység külön helyi érdekeinek is. Az előfizetési felhívásban, de később a lap hasábjain is ez a törekvés többször világos szavakba van öntve.

Mindhiába, az első magyar-székely vidéki hírlap irodalmi mellék-lapjával együtt két évi pályafutás után 1839 végével elbukott, mert — amint ugyancsak a lap hasábjai tájékoztatnak, — a ns. székely nemzet, melyért főképp ez az újság alapula, hideg iránta. Vagyis elő-fizetők hiányában mult ki, pedig Köpe János is, Veress György is, ki a második évfolyamot szerkesztette, tisztességes igyekezettel s helyes érzéssel törekedett jó és érdekes lapot adni. De kevés volt a munkatárs, az is jobbra nem székelyföldi, hanem enyedi, kolozsvári és marosvásárhelyi — diák. És elbukott, mert a Kolozsvárt szerkesz-tett s már tekintélyes multú, mert 1827 óta fennálló *Erdélyi Híradó*-val versenyezni nem tudott. Történeti jelentősége azonban nem vitás: mind a fő, mind a melléklap nemcsak első a maga nemében, de hosszú időn át — kivált a szépirodalmi melléklap — egyetlen.

Az *Erdélyi Hírlap* megszűnte után kerek tíz éven át Erdélynek megint nem volt vidéki hírlapja. Igaz, hogy volt két s hetenkint már kétszer megjelenő politikai hírlapja Kolozsvárt. Egyik a már emlí-tett *Erdélyi Híradó*, másik a *Mult és Jelen*. Amazt Méhes Sámuel ref. koll. tanár szerkesztette szabadelvű szellemben s így a reformo-kat követelő ellenzék lapjának tekinthető. A *Mult és Jelen* Szilágyi

⁴ Mind a főlapnak, mind melléklapjának célját, életét, tartalmát és jelen-tőségét részletesen ismertettem egy másik dolgozatomban: *Az első vidéki (székely) magyar hírlap és melléklapjai*. Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum 50 éves jubileumára. Szerkesztette Csutak Vilmos. 216—234. l.

⁵ Gött nyomtatta az első magyarországi román hírlapot, a *Gazeta de Transilvaniát* és melléklapját a *Foae de Duminecat*. Mindkettő 1837-ben indult meg s a főlap ma is él.

Az erdélyi magyar hírlapok és folyóiratok áttekintése a szabadságharcig.

EME

Sorsz.	Meg-indult	Meg-szünt	H o l?	C í m e	Szerkesztője	Tartalma	Milyen időközökben jelent meg?	Jegyzet
1	1790*	1791	Nagyszeben-Kolozsvár	Erdélyi Magyar Hírvivő	Fábián Dániel és Cserei Elek	politikai	kétszer hetenként	
2	1814	1818	Kolozsvár-Pest	Erdélyi Múzeum	Döbrentei Gábor	tud. és szépirod.	negyedévenként	+ Csak az I. f.; a többi Pesten. Összesen 10 f. jelent meg.
3	1827	1848	Kolozsvár	Hazai, 1832-től Erdélyi Híradó	Petthe Ferenc, 1831 okt. 1-től Méhes Sámuel	politikai	kétszer hetenként	Megszűnt 1848. V. 30. Folytatása: Kolozsvári Híradó.
4	1827	1829	"	Közhasznú Jegyzések	Petthe Ferenc	gazdasági	hetenként	
5	1830	1844	"	Nemzeti Társalkodó	Méhes Sámuel	tud. és szépirod.	hetenként	1842-3-ban félévesébe, az Erdélyi Híradóba olvasztva.
6	1833	1837	"	Erdélyi Predikatori Tár	Salamon József	egyházi	félévenként	Összesen 8 füzet jelent meg.
7	1834	1848	"	Vasárnapi Ujság	Brassai Sámuel	népszerűsítő	hetenként	A 3. sz. melléklapja.
8	1838	1839	Brassó	Erdélyi Hírlap	1838 Köpe János 1839 Veress György	politikai	hetenként	
9	1838	1839	"	Mulattató	"	szépirodalmi	hetenként	A 8. sz. melléklapja.
10	1841	1848	Kolozsvár	Műt és Jelen	Szilágyi Ferenc	politikai	kétszer hetenként	1848. ápr. 11. megszűnt.
11	1841	1848	"	Hon és külföld	"	történettud. és földrajzi	kétszer hetenként	A 10. sz. melléklapja. 1849. V. 9. megszűnt.
12	1841	1848	"	Historiai Kedveskedő	"	népszerűsítő	havonként	A 10. sz. melléklapja.
13	1843	1844	"	Magyar Gyermekebarát	"	ifjúsági	hetenként	
14	1843	1844	"	Életelvek-képekben	Magyar Lajos	szépirodalmi	havonként	
15	1846	1847	"	Kiskövet-képekkel	"	"	hetenként	1848. II. 6-án megszűnt. Minden számhoz képmelléklet.
16	1846	1848	"	Természetbarát	Berde Áron és Takács János	természettud. népsz.	hetenként	1848. júl. 2-től megszűnéseig (1848. XI. 5-ig) Ipar és Természetbarát c. jelent meg.

* Az első németnyelvű hírlap — Siebenbürgische Zeitung — 1784-ben indult meg Nagyszebenben. Az első magyar hírlap megindulásának évében német kettő van: Kriegsbote (az előbbinek folytatása) és Siebenbürg. Quartalschrift.

Az évkönyvek (Aglója 1829—31 szerk. Szilágyi Ferenc, Remény 1839—41 szerk. Szentiványi Mihály) nincsenek felvéve.

Ferenc, a történetíró Szilágyi Sándor apja, szintén ref. koll. tanár szerkesztette konzervatív, aulikus szellemben, tehát a kormány szócsöve volt. Mindkét lapnak volt melléklapja is. Színvonaluk kifogástalannak mondható, a maga célját mindenik tudással s eredménnyel képviselte, s kivált a Méhes *Erdélyi Híradója*, melynek egyidőben többek között Kemény Zsigmond is munkatársa volt, Erdély határán kívül is tekintélyszámba ment.

III. Vidéki hírlapok a szabadságharc alatt.

Tíz év múlva aztán mégis megjelenik a második erdélyi vidéki magyar hírlap — ugyancsak Brassóban, — hetenként kétszer Veszely Károly szerkesztésében *Brassói Lap* címmel. A *Brassói Lap* első száma 1849. április 16-án jelent meg; három hét múlva, május 8-án, megindul egy második vidéki lap, a Csíksomlyón kiadott *Hadi Lap*, melynek melléklapja is volt, a *Csíki Gyutacs*. Sőt újabb három hét múlva, június 4-én Kézdivásárhelyt megjelenik a *Székely Hírmondó*, s ezzel tíz évi szünetelés után, rövid hat hét alatt az erdélyi vidéki hírlapok száma háromra, illetőleg négyre szaporodott fel.

A szabadságharc élet-halálra izgalmas napjai magyarazzák meg a feltűnő szaporaságot. Már a márciusi napok gyökeres változást idéztek elő. A Szilágyi szerkesztette *Mult és Jelen* irányt és formát változtatva *Jelen* címen éldegélt április 14-től május 9-ig. De megszűnt 1848 május 30-án Kolozsvár másik tekintélyes s még régibb hírlapja is, a Méhes szerkesztette *Erdélyi Híradó*. *Kolozsvári Híradó* c. utódja június 1-én indult meg, de nov. 10-én szintén megszűnt. Egy harmadik napilap is kísérletezett Kolozsvárt: az *Ellenőr*, előbb Kőváry László, majd Dózsa Dániel szerkesztésében 1848 május 1-től nov. 15-ig. Az *Ellenőr* megszűntétől kezdve másfél hónapon át Erdélyben egyetlen hírlap sem jelent meg sem Kolozsvárt, sem vidéken. Az ok nyilvánvaló: pillanatnyilag a magyar szabadságharc le volt verve.

1848. karácsonya azonban fordulatot hozott. Megjelent az erdélyi hadszíntéren Bem, Kolozsvárt fölszabadította, a császáriakat megriasztotta Borgóprundig és Tihucáig üldözte s ott teljesen szétverte. A hadihelyzet kedvezőbbre válása után nyomban, még 1848 dec. 28-án megindult Kolozsvárt Ocsvay Ferenc szerkesztésében egy *Honvéd* c. napilap. Ez a szabadságharc alatt Erdély leghosszabb életű közlönye.

Kolozsvárt a *Honvéden* kívül a szabadságharc végéig még csak egy hírlap, a Krizbay Miklós szerkesztette *Szabadság* jelent meg: ez azonban még egy félhónapig sem élt, mivel csak 1849. aug. 1—14 közt jelent meg. Ugyancsak aug. 14-én, tehát a világosi fegyverletételt követő napon jelent meg utolsó száma a *Honvédnek* is. *Honvéd* — *Szabadság*, már a nevek is jelzik e két lap életsorsát, tartalmát, célját. Voltaképen mindkettő harctéri tudósításokat közölt, tájékoztatta a

magyarságot a harctéri főbb eseményekről, természetesen a hadvezetőség és a kormány szándékainak megfelelően. Böven közöltek politikai cikket is — hisz politikainak írta és mondotta magát mindkét lap — szintén a kormány és hadvezetőség szellemében. Megjegyzésre méltó, hogy a *Honvéd* több cikke és tudósítása utóbb párhuzamos hasábon magyar és német nyelven jelent meg.

Mindez még fokozottabb mértékben áll az akkori és fentebb már említett vidéki hírlapokra is.

Legkorábbi közülük a *Brassói Lap*. Bem februári diadalmas hadjáratát következtében egész Erdély felszabadult, március 20-án Brassóból is kivonult Engelhardt orosz tábornok hadserege. A megkönnyebbülésnek eme napjaiban, ápr. 16-án indítja útjára a *Brassói Lapot* Veszely Károly, ekkor még brassói r. kat. káplán. Hetenként kétszer, hétfőn és csütörtökön negyedréte nagyságban s $\frac{1}{2}$ —1 ívnyi terjedelemben jelent meg. Ugyanez a nyomda, a Gött Jánosé, állította elő, amely tíz évvel azelőtt az *Erdélyi Hírlapot* és a *Mulattatót* nyomtatta. Az első szám homlokcikke — Testvériség — tájékoztat a lap programjáról: „E lap a testvériség címét homlokozatán hordozván — valóban ott áll kövér betűkkel minden számban a Testvériség! jelszó — és valóságát elvei és beltartalma által életbe léptetni akarván, a bel- és külföld eseményeinek rövid és hí rajza mellett a vidék és kívált a Székelyföld érdekeit képviselvén, hazánk különböző népei között a kibékülést és egyetértést előmozdítani törekedend. A szerkesztőség érzi feladatának nagyságát, de táplálja a remény, hogy az említett ügynek pártolói segédkezeit nem fogják elvonni. Rajtunk áll e boldog időszakot tántoríthatatlan szilárdsággal siettetni. A szabadság, egyenlőség és — mindenek felett — a testvériség legyenek vezér elveink... Népszerűleg irandunk; mert főhajtásunk a szabadságot a *testvériség* elveinek kiterjesztésére, a nép felvilágosítására és arra használni, hogy a nép jogainak helyes gyakorlására kiképeztesék.“ A rákövetkező vezércikk — Szabadság, Egyenlőség, Testvériség a címe — kissé bővebben értelmezi e három uralkodó eszme magyar és időszerű tartalmát. A harmadik cikk Brassó sorsának a történetét mondja el 1848. októberétől, az osztrák megszállástól, 1849. március 20-ig, Bem felszabadításáig. Majd következik a Perczel szenttamási győzelméről szóló hivatalos jelentés és Görgei hatvani diadalmas csatájának rövid híradása.

Egyébként a lap rovatainak beosztása, tartalma nem következtes. Ehhez nyugodtabb közéleti viszonyok és fejlettebb szerkesztési lehetőség szükségesek. Legtöbbször vezércikk áll az élen, de kétszer költemény. Egyik „Erdély őrangyala“ (252) címen Bem dicsőítése Lóthe József — különben ismeretlen — honvéd tollából, a másik Petőfinek „A Székelyek“ c. költeménye átvéve a hivatalos Közlönyből. Egyszer meg Dósa Elek kormánybiztosnak a brassói polgársághoz intézett kiáltványa áll a lap élén (10. sz.). A vezércikkek témái: Az oroszok Brassóban (2. sz.), Miért harcol a magyar? (3. sz.), Új nap kelt ránk annyi vizsály után (a trónfosztás dicsérete — 4. sz.), Testvéri

szózatok a néptanítókhoz (6., 7. és 9. sz.), Temessük el a holtakat (8. sz.), Szózat a Brassóban állomásozó honvédekhez! (10. sz.), Párbeszéd két brassói polgár között (11. sz.), A missionáriusok Csíkbán (12. sz.), Történeti adat Csíkból (13—14. sz.) és Választási nézetek (15—19. sz.). Mint a címekből is sejthetni, időszerű helyi és általános nemzetspolitikai fejtegetések a vezércikkek. Az izgalmas időkre és a lap rövid terjedelmére gondolva csodálni kell, hogy vezércikkei nem befejezett egészek, hanem folytatásosak. Az utolsó éppen öt részre van felosztva!

A vezércikk mellett legtöbbször előforduló rovatok: Külföld, Még mi újság, Hivatalos tudósítások, Rendeletok. Általában igyekezett a szerkesztő a külföldi és a magyar fontosabb politikai és harcstéri eseményeket hírül adni s beszámolni a Székelyföld, főleg azonban Brassó közéleti megmozdulásairól. Egészen különálló „A nép fia” c. cikke (10. sz.), amely Gábor Áron életének és működésének lelkeshangú jellemrajza.

A lap színvonala tartalmi és nyelvi tekintetben minden dicséretet megérdemel s mindenestre magasabb annál az átlagnál, mely a szabadságharc legtöbb újságjának sajátja. Egyrészt a cenzura eltörlése, illetőleg a teljes és tökéletes sajtószabadság életbeléptetése, másrészt a forrongó idők bizonyos felburjánzást tettek lehetővé. Már pedig a burján nem táplálék. A *Brassói Lap* minden fogyatkozása mellett is — munkatársai nem voltak, legfőlebb tudósítói, úgyhogy az egész lapot tulajdonképpen maga a szerkesztő írta — ez évek egyik legjobb időszaki sajtója. Ez a szerkesztő, Veszely Károly, érdeme.

Veszely Károly (1820 Bécs — 1896 Borbánd) elismerésben és megaláztatásban egyaránt gazdag egyházi, közéleti, tudományos és irodalmi pályájának a kezdetén szerkesztette a *Brassói Lapot*. A káplánból rövid pár év múlva gyulafehérvári gimn. igazgató, később kolozsvári plébános, főesperes, pápai kamarás és ugyanott prépost lett. A szabadságharc leveretése után halálra ítélték, de ezt a kegyelem börtönbüntetésre változtatta. Két évig ült is, 1851-ben szabadult ki. Elítélésének oka: magyar érzülete s legfőképpen bizonyára a *Brassói Lap* szerkesztése. Hírlapírói tevékenységét mégis holtáig folytatta, sőt 1861-ben újra szerkesztő, megindítván a *Gyulafehérvári Füzetek* c. tudományos folyóiratot. Lelkes hive volt az E. M. E.-nek is; nemcsak megalakulása körül buzgólkodott, hanem mint az Évkönyv munkatársa is támogatta (1862. évf.). Hírlapíró, tudós és költő volt, egyháza közéletének is tekintélyes vezéregyénisége mindaddig, míg a kolozsvári plébániát nem kényszerült felcserelni az eldugott, kicsi borbándi parókiával. Tisztánlátása, hátor kezdeményező kedve és nem közönséges tudományos műveltsége őt hírlapirodalmunk történetében is a legderekabbak sorába iktatja.

A *Brassói Lap* 1849. jún. 18-án szűnt meg. Oka: az orosz hadsereg bevonulásának (jún. 21) híre. Megemlítem, hogy e lap teljes példánya ritka. A Magyar Nemzeti Múzeum példányából például 12 szám, felénél több hiányzik. Egyesületünk szerencsésebb: az E. M. E. könyvtárának

példánya teljes, megvan mind a 19 szám. Tisztázandó, hogy vajjon van-e s hol van még e lapból teljes számú példány vagy bár egy-egy szám. Bár alig 90 éves e nyomtatvány, könyvtári ritkaság.

Még inkább ritkaság e kornak időrendben második vidéki hírlapja, a Csikszeredában megjelent *Hadi Lap*. A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának még hiányos példánya sincs. Az E. M. E. könyvtárában is a megjelent 5 számból csak egyetlenegy, a jún. 11.-én megjelent 3. sz. van meg. Ez tehát már nem is ritkaság, hanem a szó legszorosabb értelmében unicum, egyetlen példány.

Mivel unicum példány forgott a kezemben s mivel e lapnak egyetlen ismertetője, Szinnyei József, valószínűleg nem autopsia alapján, hanem a báró Apor Károlytól kapott írásbeli tájékoztatás nyomán írta meg ismertetését,⁶ talán nem egészen felesleges ez unicum, egyetlen számot részletesen ismertetnem.

A *Hadi Lap* 1849. máj. 28-án indult meg, negyedréti nagyságban, félírvnyi terjedelemben; hetenkint egyszer, hétfőn jelent meg június 25-ig összesen 5 számban. A cím alatt olvasható homlokhirdetés szerint a szerkesztőségnek célja volt, hogy „ha a szabadság lelkes harcosai előfizetésök által oly részvétet tanusítanak Lapunk iránt, hogy a költség fedezve lesz, megjelenik hetenként, Hétfőn és Csütörtökön.” Erre azonban nem került sor, mert az osztrák-orosz haderő július végén elárasztotta Csíkot is s e miatt a *Hadi Lap* kérsz élete is befejeződött.

A fennmaradt egyetlen példányszám vezércikke: Utász Csapatunkhoz — a szerkesztőségtől — és az ezt követő költemény — Székely utász dal — Gerőfi utász hadnagytól — a harmadik s a lap terjedelmének legnagyobb részét kitevő közleményben lel magyarázatot. E harmadik cikk címe: Határszéli s azon túli tudósítások. Gimesi Szoros Június 6, 1849. A cikk elején a tudósító katonatiszt közli, hogy a gimesi szorosban a honvéd utászoktól azon frissében épített határszéli erődöket a kirendelt magyar haderő megszállta s most már nincs ok félni az ellenség, a muszka betörésétől. A bizakodást humoros formában is kifejezi a pennás hadfi. „Lelkes fíjatal utászik — beszéli — ágyú telepeket készítvén a szirttetőkön, kérdezték a muszka katonák, mit csinálnak azok a gyermekek oda fönn? a harmincados azt felelte, meleg ágyat, meljbe majd ugorkát ültetünk.” Nos a vezércikk ezt az erődítményeket gyorsan megépítő utász csapatot dicsőíti, mondván, hogy „A történet muzsája az utász nevét gyémánt betűkkel vési be méljen koblébe az utókornak és a sírjában méjjen alvó hőse az ős világnak fölébred, mikor lépdél keresztül temetőjén a fíjatal hős utász; szent csókkal ihleti ajkait s nyugodtan dől vissza pihenni korhadt koporsója tördelt deszkái közé, mert viraszt álma fölött elfagyott

⁶ Bizonyítja e feltevésemet az, hogy Szinnyei a nem látott, mert idáig ismeretlen június 25-i s 5. helyett 6-nak mondott számról idézi a lap homlokhirdetését, természetesen hibásan. L. Szinnyei József: *Hírlapirodalmunk 1848–49-ben*. Magyar Könyvszemle. 1877. évf. 112–113. l.

keblének azon édes remény Nemtője, hogy még csak egy csep vér átszörtet szív kamráján az utásznak: addig sivító goljoja s dörgő bombája az ellenségnek nem árthat a magyar hős mejjének.

Őnök 17—18 éves gyenge karú bajnokok! — folytatódik a cikk — megtörték homlokát Erdély Alpeseinek és meredek gránitsziklák érc oldalain vágtak kényelmes utakat, hol mennykővet prüsszögő ágyúink, csörtetve dörögöznek föl a felhő fedett szirtormokra, lesujtani villámként, bármennyi milliói söpredék katonáját az ellenségnek. Majd a 12 ágyutelep műszaki remek megépítésének (6 nap alatt készült el Móricz Sándor utász százados terve szerint és vezetése alatt) meg a székelyföldi katonai parancsnoknak, Gál Sándor ezredesnek dicsérete után így végződik cikkünk: „Le hát a kalapot Erdélynek minden fia az utász csapat előtt. Ezeknek egyetlen szavokra sinai fal húzódik Erdély bércein, meljen muszka szurony s kozák zsida soha be nem törhet... És fel a kalappal hazámnak minden hős fiai! fegyverre és botra! elé a határszél szirtormain mosoljgó torlaszokra s ha jön a muszka, öljétek mint a bogarat, aztán rendre pihenjétek és ismét öljétek, míg hírmondó se marad egy is.

Nevetek gyémánt betűkkel lesz feljegyezve a történet lapjain s az utókor hálás kezekkel font babért tűz sirkeresztetekre.

És te ne félj hazám! Lesznek kik védvárakat emeljenek éretted. Lesznek, kik harcoljanak éretted. Lesznek, kik harcoljanak és meghaljanak éretted! Ne félj hazám, ne félj hazám.“

A Gerőfi utász hadnagy költeménye még ennél is riadalmasabb stílusban fogadkozik, hogy

*Kitépem a lapájt fekvő ágyából
S dönthetetlen bástyát alkotok.
A természet nyugalmas honából
Fölhasználok minden módokat.
Igy hajtja meg magát a jövőndő,
Az őskor Istene közibünk visszajő.
A verejték gyöngyben összeolvadt remény
Nyugalmat ad s új erőre gyújt.
S most frissülten a szirt tetejére
Földobok egy hat fontos ágyút.
És dalában ágyúim zengzetének;
Egy arany időnek élve dörögnek.*

*Kincsem az, hogy van hazám. Óh honom
Érted lánghévvvel izzadom.
Ellenemnek tört hányok cselére,
Hatalmas tört torlaszaimból;
Goljózápport hullatok fejére,
Mennykővet szórok ágyúimból,
S mihelyt az ellent megfutamítom,
Magyar szabadságot dall utász lantom...*

*Majd ha új lét s új tavasz koránya,
Dús szívekben illatoznak át.
Karjainkról rab békót lerázva,
Megmentettünk egy szabad hazát.
Szent ügyünk, hát szentesítve legyen,
Olj nemzet, mint a magyar, ne legyen.*

Látnivaló, hogy a versben költészet nincs, de még helyesírás sem, pedig némely hibáját közlésünkben eltűntettük. Általában a lap színvonalja nem nagyon igényes; népies, sőt még azon alul eső felfogással és stílusban szól olvasóihoz. Pl. elmondja a tudósító, hogy a moldvai zsidó édes mosoljal veszi el a Kossuth bankókat, a császár bankóit ellenben nem fogadja el, mert „az österreich császár trekut“. A „Khosuth a császár“, mire a 20—30 főből álló honvéd legénység természetesen roppant háromszoros éljent kiáltott. Egy másik híre a minapában megtartott moldvai népszámlálás eredményét ismerteti mondván, hogy: „a magyarok száma sokkal többre ment, mint az oláhoké“. A moldvai magyarok különben is tiszta magyar érzelműek; minden magány társasági köreikben Kossuthot éljenzik. Jásban pedig a Kossuth bankót örömmel beváltják, a Kossuth aranyért a bojárok 7—8 pengő forintot is fizetnek. Vőlegények jegygyűrűk helyett mátkáiknak Kossuth arannyal kedveskednek. A Kossuth arany oly drága kincs, hogy a nép csókkal illeti azokat. A nép szabad érzelmű s a magyar alkotmány iránt legjobb hangulatú.

Ilyen és ehhez hasonló naiv kitalálásokkal van fűszerezve a lap. Utolsó rovatának címe: Kebli Tudósítások. Ebből is közlünk kettőt. Az első ez: „Debrecenből kapott hiteles levél szerint május 22-én az angol követ Debrecenben volt s ezen három feltételek alatt ígért magyar honnak a muszka dúlások ellen segéjt. a) Ha Budavárát a magyar tábor beveszi. b) Ha a magyar tengerparton anglia szabadon kereskedhetik. c) Ha az angol királynő valamelyik fiát magyar hon királynak választja.

Kossuth — folytatja a beavatott tudósító — az utolsó feltételt merejében megtagadta. Parancsolt és a vár rögtön bevevődött (máj. 21.); a szabad kereskedés megengedett s ezen két feltétel mellett is megígértetett, hogy utó csep vérig védendi anglia (igy!) a független magyar hont.“

De a franciák sem voltak restek. Ha már nem adhattak is segélyt, bizonyosan, mert Kossuth nem is kért tőlük, hát „május 23-án megjelent Debrecenben két francia követ, kik a magyar függetlenséget méltányolni és helyeselni küldettek ide“. Ezekből megítélhető a többi hír értéke is.

Színvonalja alacsony, helyesírása rossz, hírei nem megbízható naivságok. Ez igaz. De egy szempontból a Lap célját következetesen megvalósítja: a nép, a tömeg lelkének és érdeklődésének olyan táplálékot adott, mely a lelkesedést, a szabadságharc mellett kitartást fo-

kozni nagyon is alkalmas. Szóval nemcsak címe szerint, de mindeztől hadilap volt. Szerkesztője is katona: Biró Sándor százados.

A *Hadi Lapot* a „Csíksomjói Zárda betűivel“ nyomták a Ferenc-rendi szerzetesek. Szinnyi úgyancsak az Apor Károlytól nyert felvilágosítás után elmondja, hogy a szabadságharc leveretése után bekövetkezett rémuralom meg is kínozta a barátokat e miatt a forradalmi, Szinnyi szerint egyenesen a Bem-lapjának⁷ előállításáért. Az üldözés és házkutatások miatt mind a barátok, mind mások a lap nálók levő példányát megsemmisítették. Ez az oka, hogy az egészből egyetlen szám ismeretes csupán.

Még rosszabbul állunk a *Hadi Lap* melléklapjával, a *Csíki Gyutacs*-sal. Ez tisztán tűzéségi vagy vegyészeti szaklap lehetett. Lehetett, — mondom, — mert egyetlen példánya sem ismeretes. Szinnyi többször idézett forrása nyomán írja, hogy a *Csíki Gyutacs* a *Hadi Lap* melléklapjaként 8 r. nagyságban, negyedív terjedelemben jelent meg, összesen három számban 1849 júliusában, Simó Móza szerkesztésében és szintén a csíksomlyói zárda betűivel. Tűzer dolgokkal foglalkozott — mondja tovább Szinnyi⁸ — különösen a puskapor készítését tárgyalta. Lehetséges, hogy így van. De bizonyossággá csak akkor erősödik ez az állítás, ha majd előkerül valahonnan bár egyetlen példányszáma ennek az érdekes lapnak. Addig minden csak másodkézből származó állítás.⁹

A szabadságharc alatt legutoljára, 1849. június 7-én megindult vidéki hírlap a *Székely Hírmondó*; kis negyedréti alakban, félírvnyi terjedelemben hetenkint kétszer, vasárnap és csütörtökön jelent meg Kézdivásárhelyt. A nyomdát, mely előállította, Bem ajándékozta Kézdivásárhelynek jutalmul a szabadságért hozott áldozatokért és hűségért. Összesen 4 száma jelent meg, az utolsó június 17-én. Június 23-án Kézdivásárhely már az ellenség kezében van, Harford tábornok elfoglalta. A tíz napig élő és 4 számban megjelent háborus újságból a Magyar Nemzeti Múzeumnak még hiányos példánya sincs. Az E. M. E. könyvtárának példánya is hiányos, hiányzik a 3., a jún. 14-i szám.

Mindenik száma vezércikkkel kezdődik. Az első szám cím nélkül a lap feladatát ismerteti: 1. Helyet adni minden közleménynek, amelyik a szellemi haladást elősegíti; 2. Tollharc a szabadságért szent ügyünk mellett; életre halálra menő tollharc minden ármány, gonoszság, képmutatás és az önkény ördögei ellen, a csábítók egyenetlenkedők és konkolyhintők ellen; 3. Különösebben pedig a székely nemzeti

⁷ Ez tévedés. Bem tudott a lapról, hisz tényleges katona szerkesztette s ehhez az ő engedélyére volt szükség. Ha volt Bemnek lapja, az a *Brassói Lap* lehetett. A *Hadi Lap* színvonala kizárja a „félhivatalosság“ fogalmát.

⁸ Idézett cikkében Magyar Könyvszemle 1877. 110. l.

⁹ Megkeresésemre megállapítást nyert, hogy e szabadságharc alatti hírlapokból sem a Székely Nemzeti Múzeumnak (Sepsiszentgyörgy), sem a Bruckenthal könyvtárnak (Nagyzebeben) nincs példánya. Herepei János és Spek Rudolf igazgató urnak e helyen mondok köszönetet a szíves utánjárásért és válaszáért.

Erdélyi hírlapok a szabadságharc alatt.*

Sorsz.	Meg-indult	Meg-szünt	H o l ?	C í m e	Szerkesztője	Tartalma	Mely időközökben jelent meg ?	Jegyzet
17	1848	1848	Kolozsvár	Jelen	Szilágyi Ferenc	politikai	kétszer hetenként	A 10. sz. folytatása; ápr. 14—május 9-ig jelent meg.
18	1848	1848	„	Kolozsvári Híradó	Ocsvay Ferenc	„	hetenként	A 3. sz. folytatása június-nov. között jelent meg.
19	1848	1848	„	Ellenőr	Kövári László, utóbb Dózsa Dániel	„	négyszer hetenként	Május 2—nov. 15 közt jelent meg.
20	1848	1849	„	Honvéd	Ocsvai Ferenc**	„	naponta	Utóbb részben magyar-német párhuzamos szöveggel 1848. XII. 28-1849. VII. 14 között élt.
21	1849	1849	Brassó	Brassói Lap	Veszely Károly	„	kétszer hetenként	Április 16—június 16 között jelent meg.
22	1849	1849	Csiksomlyó	Hadilap	Biró Sándor	„	hetenként	Május 28—június 25-ig jelent meg.
23	1849	1849	„	Csiki Gyutacs	Simó Mózsá	hadászati és tüzéri		A 22. melléklete; összesen 3 szám jelent meg.
24	1849	1849	Kézdivásárhely	Székely Hirmondó	Fogarasi János	politikai	kétszer hetenként	Jún. 4—17 között.
25	1849	1849	Kolozsvár	Szabadság	Krizbay Miklós	„	naponta	Aug. 1—14 között.

* Folyóirat nem jelent meg.

** A 18. sz. a. szerkesztővel azonos, csak hogy a rendiségre emlékeztető y helyett, mint mások és sokan ebben az időben, utóbb a demokrata i-vel írta nevét.

érdekek képviselője szemben a másajku népérdekkel, de a magyar nemzetiségi közhon érdekekkel ugyanazonosítólág. E vezércikk vége a városnak nyomdát adó Bem verses dicsőítése (névtelenül vagy talán a szerkesztőtől). Az ajándéknyomda első terméke hadd dicsőítse a hős vezért, kinek jöttére föltámadt a székely önértzet s kinek vezérlete alatt dagad a jövőbe tekintő szív. Isten a magyar nemzetnek védő kart adott Bemben, s hisszük, azért, hogy megtartsa. A következő 3. szám folytatásos vezércikkének címe és tárgya: Háromszék elszigetelt védelmi harca, Sámuel Miklóstól. Vázlatosan beszél a tárgyról s csak a báró Vay Miklós királyi biztosságáig jut el, tehát tulajdonképen csak bevezetés mind a három folytatás. A *Székely Hirmondó*, akárcsak a *Brassói Lap*, bár hadi és harci, ha tetszik forradalmi újság, nem mentes a magyar hírlapirodalom egyik, a kiegyezésig általánosnak mondható gyöngéjétől, a folytatásos cikkek közlésétől. Ma még szépirodalmi cikket se ad folytatásokban egy jól szerkesztett újság, mert a folytatás még ezt is felaprózza, hatását csökkenti. A folytatásos *vezércikk* pedig ma egyenesen fehér holló. A kiegyezésig azonban ez a céljátévesztett ügyetlenség lépten-nyomon előfordul még hetilapokban is. Félvezércikk egy hét múlva! Csodálatos, hogy e hibás szerkesztési módor oly általános és oly hosszú életű volt nemcsak a magyar, de a többi nemzetek hírlapirodalmában is.

A vezércikkre hírek következtek Kézdivásárhelyről, Háromszékről, Brassóból, Orsováról és a külföldről. E hírek egytől-egyig vagy tisztán harctéri eseményről számolnak be, vagy politikaiak. Másnemű hír egy sincs, valamint rovat sincs más. A vezércikk és hírek alkotják valamennyi szám teljes tartalmát. Említésre érdemes, hogy minden szám homlokán a címléc alatt egy két versszaknyi költői idézet olvasható (Kölcey, Schiller). Ez az eljárás is divatos volt ebben az időben nemcsak a hírlapirodalomban, hanem még regényíróknál is (pl. Jósika). Két munkatársa névszerint is meg van nevezve: egyik Szabó János tábori lelkész, a másik egyszerűen: Finta. Többet egyikről sem tudunk.

A *Székely Hirmondó* nem nagyigényű, de elég gondosan szerkesztett újság. Minden tekintetben jobb, mint a *Hadi Lap*.

Nemcsak e munkatársakról, de a szerkesztőről, Fogarasi Jánosról, sem tudunk semmit pusztá nevéen kívül épen úgy, mint Biró Sándorról, a *Hadi Lap*, és Simó Mózsáról, a *Csiki Gyutacs* szerkesztőjéről sem. Bizonyára lelkes és bátor magyar volt mindenikök. Rendkívüli időben ilyen szokatlan feladatra csak lelkes és az elszántságig bátor egyéniségek tudnak és mernek vállalkozni. Hírlapírói és szerkesztői működésük lehet naiv, kezdetleges, de a nemzet ügyéért égő, lelkesedésből fakadt és kockázatos volt életre-halálíg. Személyes hősiességük emlékezetre méltó érdem, habár a lap, melyet szerkesztettek, vagy amit beleírtak, mai szemmel nézve, de még az akkori igényekhez mérten is, felette kezdetleges és célzatos. Szélesebb látókört, színvonalat csak a Veszely *Brassói Lapjában* tapasztalhatni. Mégis a szabadságharc vidéki hírlapjainak történeti jelentősége tagadhatat-

lan. Egyrészt bizonyítékai annak, hogy a magyar ügy mily messze és mily mélyen áthatotta a nemzetet. Másrészt, ha későn és rövid ideig is, de folytatói voltak az 1838-ban megindult erdélyi vidéki hírlap-irodalomnak. Helyileg akkor is, most is Brassóé a kezdeményezés érdeme.

Erdemet kell mondanunk nemcsak a multhoz képest, hanem a későbbi fejlődést tekintve is. Nevezetesen 1849. aug. 14-étől, a kolozsvári *Ellenőr* és *Szabadság* megszűntétől — 15-én az oroszok bevonultak Kolozsvárra — nov. 19-ig, a *Kolozsvári Lap* megindultáig Erdélynek egyetlen hírlapja sem volt megint, sem fővárosi, sem vidéki. Ez a szomorú interregnum később is megismétlődik, mégpedig nem is egyszer. Előbb 1852. júl. és szept. között, a *Kolozsvári Lap* megszűnt és a *Hetilap* megindulása között egy negyedéven, később 1855. áprilise és 1866. áprilise — a *Hetilap* megszűnt és a *Kolozsvári Közlöny* megindulása — között pontosan egy álló esztendeig nem jelent meg Erdélyben egyetlen egy magyar nyelvű időszaki nyomtatvány sem.¹⁰ Az erdélyi vidéki hírlapirodalom folytatásáig pedig a szabadságharc hírlapjainak megszűntétől megint kerekén egy évtizednek kellett eltelnie.

IV. Vidéki sajtónk az abszolutizmus korában.

1858-ban indul meg a Bach-korszak első vidéki időszaki sajtóterméke Marosvásárhelyt, a *Marosvásárhelyi Füzetek*. Nem hírlap, hanem tudományos és szépirodalmi folyóirat volt. Mentovich Ferenc ref. koll. tanár, az ismert költő és tudós szerkesztette. Munkatársai között ott látjuk Dózsa Dániel, Székely Adám, Brassai, Székely Samu, báró Kemény Gábor, Szilágyi Sándor és mások neveit. Rövid két évig élt, pártolás hiánya miatt szűnt meg. A tudományos jelző mindenképen megilleti. Az 1814-ben Kolozsvárt megindított *Erdélyi Múzeum* óta és után a *Marosvásárhelyi Füzetek* a közvetlen folytatás. Erdélynek időrendben a második tudományos folyóirata.¹¹

A harmadik erdélyi magyar tudományos folyóirat, melynek megindítására a névből következtetve a Mentovich folyóirata is hatott, a *Gyulafehérvári Füzetek*. Szintén két évig élt; 1861–62-ben jelent meg egy-egy, igaz, elég terjedelmes füzetben (144, illetőleg 261 l.). Tehát nem annyira folyóirat, mint tudományos évkönyv. Szerkesztője, kiadója s legfőbb munkatársa az odavaló r. kat. gimnázium tevékeny igazgatója, az egykori *Brassói Lapnak* előttünk már ismeretes szerkesztője, Veszely Károly volt. A Gyulafehérvár lelkes polgárai-

¹⁰ L. részletesebben *Az erdélyi magyar időszaki sajtó az abszolutizmus korában. I. A Kolozsvárt megjelenő hírlapok* c. cikkemet. Erdélyi Irodalmi Szemle, 1929. évf. 25. s. köv. 1.

¹¹ Részletesebb ismertetése *Erdély tudományos élete az abszolutizmus korában az Erdélyi Múzeum-Egyesület megalakulásáig (1859)* c. cikkemben. Erdélyi Múzeum, 1938. évf. 210 s. köv. 1.

nak ajánlott füzetek jövedelmét Veszely a gimnázium uszódájának szánta. Fehérvárt szerkesztette, de Kolozsvárt a Lyceum-nyomda állította elő.

A folyóirat célja: a történelem, kivált Gyulafehérvár történetének mezején szedett virágbokrétaikkal kedveskedni. Ehhez képest mindkét évfolyam tartalma történettudományi. Az első kivétel nélkül. Ebben Erdélyi levelek címen Veszely elbeszéli a magyar történetet V. Ferdinánd trónraléptéig, igen tiszteletreméltó tárgyilagossággal ítélve meg személyeket és eseményeket. Ugyancsak Veszelytől valók a Batthyány Ignác gróf élete, a Batthyány intézet, Csillagda és Könyvtár, A gyulafehérvári irgalmas nők leányiskolája és a dr. Ötvös Agoston (nekrológ) c. tanulmányok és cikkek. Valamennyi alapos és időszerű dolgozat. Különösen érdemes a Batthyáneumról írott cikk, mely ez intézet első részletesebb magyar nyelvű rendszeres ismertetése. Ez évfolyamnak egyetlen egy munkatársa van, Imecs Jákó, ki a székelyek eredetének bonyolult kérdését ismerteti kritikailag, bizonyítva és védve az egyenes hún leszármazást. A második évfolyamban Imecs mintegy folytatáskép a székely és lófő név eredetét magyarázza. Nagy Imre a csíksomlyói tanoda és növelde történetét mondja el alapos részletességgel, a függelékben okmánytárt is közölve, míg Veszely Adalékok Erdély és Magyarország uniójának ügyéhez a múlt századokból c. történeti tanulmányát közli. Ez évfolyam tartalmának nagyobbik fele Lőnhárt Ferenc kononoknak, a későbbi püspöknek útleírása. Lőnhárt Haynald püspököt kísérte olasz földre 1859-ben és másodszor 1862-ben. E két út benyomásait jegyezte fel. Lőnhárt kedves, élénk, közvetlen módon számol be a tájak szépségéről, a műkincsekről, az olaszföldi élet különösségeiről. Útjegyzeteit ma is élvezettel és tanulsággal lehet olvasni még a Berzeviczy Itáliája mellett is. Bizonyos egyoldalúság azonban tagadhatatlan, de természetes. A püspököt kísérő egyházi férfiú szeme és tolla az egyházzal kapcsolatos látnivalókra van beállítva. A központ mindenütt és mindenben maga Haynald, az előljáró, a főpásztor. A fényes szellemű és lángolóan magyar lelkű Haynaldról Lőnhárt több érdekes vonást jegyez föl, pl. hogy közismerten széles növénytudományát olasz földön is gazdagította folytonos botanizálással. De mindennek fölött látjuk a Haynald lebilincselő, mindeneket meghódító előkelő szellemiségét. Ahol megjelenik, mindenki hosszasan szeretné vendégül látni, társaságát élvezni. A csak negyedóránnyira szabott pápai kihallgatás is pl. majdnem egy kerek óránnyira nyúlt. Általában, de zeneértők számára különösebben is érdekes Haynaldnak az akkor Rómában tartózkodó Liszt Ferencnél tett látogatása és Liszt házi hangversenye a Haynald tiszteletére. „Négy darabot játszott, a másodikat különösen kegyelmes urunk (Haynald) kedvéért, — ez magyar csárdás egyveleg vala, mely majd mint a őszi lombokon kesergő „szellők fúvólája”, majd mint a harc menydörgéseit utánzó „vészek zongorája”, mondhatnám átszellemülten és oly remekül hangzott, hogy hallatára a jelenvolt franciák lelkesült tapsokban törtek ki; a harmadik darab

imádságra indító gyönyörű Ave Maria, a negyedik Beethoven műve volt, melyet P. Hermann szakértő nyilatkozata szerint úgy, mint Liszt, soha senki sem játszott és alkalmasint játszani nem fog. Ezen alkalommal Liszt önként ajálkozott Ó Excellenciájának, hogyha Erdélyben valamikor nagyobb szabású ünnepélyt tartand, arra zenedarabot írni és előadását személyesen vezetni, örömet kész leend.¹²

Tudományos veszteség és kár, hogy e komoly és tartalmas vállalkozás megszűnt. Valószínű, hogy anyagi okok miatt, mert munkatárs csak akadt volna továbbra is.

A tudományos jellegű *Gyulafehérvári Füzetekkel* egy évben, 1861-ben indul meg a Bach-korszak első vidéki hírlapja, mégpedig megindul Kolozsvártól és Erdélytől földrajzilag messze földön, külön országban, egy más állam fővárosában, Bukarestben. *Bukaresti Magyar Hírlap* volt ez az érdekes újság. Szerkesztője a mutatóvány-számon Váradi Dániel, később a mozgalmas életű Oroszhegyi Józsa, de tulajdonosa és valóságos szerkesztője, éltető lelke Koós Ferenc, akkor bukaresti református lelkipásztor volt.

Bukarestben elég tekintélyes számu magyar élt: cseléd, iparos, sőt kereskedő is könnyebben megszerezhetette kenyerét, mint Erdélyben. Ezért nagyon sokan vándoroltak a Székelyföldről mind Bukarestbe, mind Havasalföld és Moldova nagyobb városaiba, az ipar és kereskedelem különböző gócpontjaiba szerencsét próbálni. Sokan megvagyonosodtak s megtelepedtek. A megvagyonosodottak közül kevés magyar tért vissza, a nem boldogulók közül szintén. Csakhogy a vagyonra szerttevők legalább egy-két nemzedéken át megőrizték magyarságukat, míg a szerencsét megfogni nem tudó cselédek és személyes szolgálatra utaltak legott elmerültek. Ez a népmozgalom, — a számot tekintve annak mondató, noha egyébként csak egyénekre, legfőlebb egyes családokra szorítkozik —, ma is tart. A folytonosan átszivárgó magyarságon kívül évszázadok óta megtelepedve élt Havasalföldön, de különösen Moldovában¹³ a csángó magyarság. Annyi mindenesetre áll, hogy a két román fejedelemség magyarsága, a számot tekintve, ugyancsak fenn tudott volna tartani egy hírlapot. Ismerve azonban a csángók művelődési viszonyait és helyzetét, bátran mondhatjuk, hogy nem az évszázadokkal azelőtt megtelepedett csángókban, hanem a XIX. század folyamán kiment magyarokban volt meg a fogékonyság és szükségérzet a magyar nyomtatott betű, a magyar hírlap iránt. Most a Bach korszakban, a szerencsétlenségű Makk-féle összeesküvés (1852) fejeinek (Török, Horváth, Gálffy) kivégzése (1854) után különösen felszaporodott Bukarestben a magyarok száma, mert az önként s munkaalkalom megragadása céljából kivándorlók mellé járult a politikai menekültek és emigránsok nagy száma. Ezek szorjuhozták a magyar betűt, a magyar kultúrát. Ezek számára politikai

¹² Gyulafehérvári Füzetek II. k. 1862. 216. l.

¹³ L. Bitay Árpád: *A moldovai magyarság*. Erdélyi Tud. Füzetek 4. sz.

szükségesség volt egy sajtó organum. Mindez azonban hiábavaló lett volna lelkes, vállalkozó szellemű s hozzáértő férfiú nélkül.

És Koós Ferenc ilyen volt. A szabadságharcban csak úgy részt vett, mint a Makk-féle mozgalomban. El is volt zárva hat hétig. Koós 1855 óta a bukaresti ref. egyház papja s mint ilyen templomot épít, harangokat szerez be. Megszervezi a Hunnia magyar olvasókört, a Bukaresti Magyar Egyletet. Igyekszik összetartani a széthulló havasalföldi magyarságot. Ezen a téren nem ismer felekezeti különbséget. Lapja is elsősorban ezt a célt, a két, utóbb egyesített, román fejedelemségben élő magyarság meg- és összetartását kívánta szolgálni. Tudósításokat, leveleket közölt a kalarási, krajovai, galaci, stb. magyarság köréből, a moldvai csángókról, beszámolva az egyházi és iskolai eseményekről. Felhívta a figyelmet a Bukarestben és másutt megforduló magyar művészekre és más kiválóbb magyar férfiakra. Az 1860-ban Bukarestben vendégszereplő Havi Mihály vezetése alatt álló szintársulat szereplését ismertette és méltatta, kiemelve az érdemeiket, de ép oly hűen és szigorral megmondva a hibákat is. Mikor aztán politikai tartalomra is engedélyt nyert, megalkuvás nélkül képviselte a magyar álláspontot, az uniót, Erdélynek Magyarországgal való egyesítését. Mindezek mellett állandó gondja volt a magyar-román történeti, irodalmi és művészeti kapcsolatok és érintkezések nyilvántartására is. Feladatát helyesen fogta fel s a viszonyokhoz mérten tisztességgel teljesítette is. Csak a viszonyokhoz mérten, mert hiszen állandó munkatársra nem számíthatott. A levelezők csak alkalmilag forgatták a tollat, a kenyérkereset teljesen elfoglalta őket. Az emigránsok ott tartózkodása is csak ideig-óráig, a politikai hullámok ide-oda verődéséig tartott. Ehhez járult a cenzúra. Így aztán a *Bukaresti Magyar Hírlap* már a következő 1861. év elején megszűnt. Nem anyagi okok miatt, hisz nagyon sok erdélyi, sőt magyarországi előfizetője is volt, s egyesek is támogatták tekintélyes összeggel. De megszűnt munkatársak hiánya s a sajátos nyomdai viszonyok miatt annál is inkább, mert előfizetőinek legnagyobb száma nem onnan került ki, ahonnan kellett volna, és ahonnan számított rájuk, t. i. a két fejedelemségből, hanem hazulról, a két magyar hazából.

A *Bukaresti Magyar Hírlap* érdeme mégis elvitathatatlan. E korszakban az első hírlap, mely nem Kolozsvárt jelenik meg. Noha külföldön, más államban szerkesztették, mégis az erdélyi sajtó vidéki kísérletezésének tekinthető. És a szabadságharc alatt csak néhány számban megjelent háborús hírlapokat nem számítva, tulajdonképpen a második az 1838—39-ben Brassóban megjelent *Erdélyi Hírlap* után. Bukarestben utóda csak 1876-ban, 16 év múlva akadt (*Bukaresti Híradó*). Az idői provenientia mellett érdeme, hogy helyes célt tűzött maga elé, olyant, amelyiket sehol másutt megvalósítani nem is lehet. Még ott a helyszínén is nehezen; egy embernek, bármily erős és hivatott legyen, semmiképen.

Koós ugyan erejét fölülhaladó, tehát elérhetetlen feladatra vállalkozott, mégis lehetetlen, ha kitéréssel is, rövidesen meg nem emlé-

kezni hírlapírói érdemeiről. Ide tartozik első sorban a *Bukaresti Magyar Hírlap* megteremtése és szerkesztése. Ez azonban, bár önmagában nagy és jelentős érdem, még hírlapírói működésében is csak egyik mozzanat. Koós ugyanis már a *Hírlap* megalapítása előtt is vérbeli és lelkes újságíró, s ezt a tevékenységét hírlapjának megszűnte után is késő vénségéig lankadatlanul folytatta. Nincs az abszolutizmus és a kiegyezés évei alatt olyan magyar hírlap, sőt folyóirat sem, amelyben mindjárt a megindulástól kezdve ne találkoznánk Koós Ferenc nevével, az ő „Bukaresti“ vagy „Romániai Leveleivel“. Akár névvel, akár névtelenül jelentek meg a levelei és cikkei, érdekesek voltak és érdemesek az elolvasásra. Éles látása, eleven érzéke, könnyen folyó és soha nem lankadó tolla egyenesen meglepő. Született újságíró. Mindenről értesül, ami a két magyar hazában s a külföldön történik, s mindenről ír, ami a két fejedelemségben történik. Egy modern újságírónak nincs fürgébb tolla és fürgébb szeme, mint Koósnek. A fürgeséggel párosul a történelmi és politikai adatokban és viszonyokban való alapos ismeret és helyes érzék. Rengeteg tudással s elismerést érdemlő tapintattal írja kifogyhatatlan számú leveleit a pesti, kolozsvári, sőt vidéki lapokba egyaránt. S ha több százat kitevő kisebb nagyobb terjedelmű cikke mellé hozzávesszük, hogy Koós elsősorban pap volt, egyházközségének újjáteremtője, hogy mennyit utazott, járt-kelt, kérelmezett, cselekedett híveiért és fajtájáért, akkor bátran megállapíthatjuk, hogy nemcsak hírlapírodalmunknak egyik legderékabb és legérdemesebb alakja, de a legfáradhatatlanabb, a legönzetlenebb magyarok egyike. Valóságos apostol. Apostola volt a román fejedelemségben élő magyarságnak. Csak anyagi erejének nagyon is korlátozott voltán mulott, hogy nevét nem őrzi nagyszabású egyéni alkotások és intézmények is. Mint hírlapíró kiváló szolgálatot teljesített olyan téren, ahol elődei alig, utódai is csak elvétve akadtak. Cikkeinek és emlékiratainak megbecsülése és tanulmányozása ma különösen időszerű s így érdemeinek elismerése helyénvaló.¹⁴

A *Bukaresti Magyar Hírlap*ot erdélyi férfiak szerkesztették ugyan, de külföldön. Ezért csak közvetve számítható az erdélyi magyar hírlapírodalomhoz. Ennek következtében e korszak valóságos első vidéki magyar hírlapja az 1864. okt. 1-én Nagyszebenben kiadott *Erdélyi Hetilap*, melyet megszűntéig (1865. dec. 28.) Békéssi Márk szerkesztett. Ő volt a lap tulajdonosa is. Hetenként s nyolc kis ívrét-lapnyi terjedelemben jelent meg „politikai és szépirodalmi néplap“ magyarázó alcímmel. Szépirodalmi tartalmával rövidesen végezhetünk, mert semmi egyebet nem közölt, mint az „Egy magasrangú angol család irataiból“ c. fordított regényt (névtelenül) folytatásokban, az első számtól az utolsóig. A szépirodalmiság inkább csak címül szolgált, mert egész tartalma, még a vegyes hírek rovat is, határozott, következetes és irányzatos politika volt. A híreket megelőzte a vezér-

¹⁴ Koós Ferenc életét és műveit nagy vonásokban adja Szinnyei: *Magyar Írók*. VI. 947–53. h.

cikk és egy másik történeti vagy politikai közlemény, amikor nem volt tartománygyűlés. Követte a híreket a Birodalmi tanács, a Bel- és külpolitikai szemle rovat. Az *Erdélyi Hetilap* az abszolút kormány félhivatalosa volt s célja és létjogosultsága abban állt, hogy a kormány intézkedéseit, rendeleteit, továbbá a tartománygyűlés tárgyalásait jóakarattal, azaz az abszolút kormányra kedvezően ismertette s a Deák-féle szenvedő ellenállás politikájával szemben az aktivitást hirdette. Minthogy pedig a passivitást Erdélyben Kolozsvárról irányították, főképen gróf Teleki Domokos, Zeyk Károly és Mikó Imre, s minthogy a főnemesség s a régi rendi magyar társadalom híven és egy emberként követte e férfiakat és a *Kolozsvári Közlöny* útmutatásait, az *Erdélyi Hetilap* a kormány kedvelt maszkiáját ölté magára s adta a józan demokrata szerepét. A demokrácia nevében és álarcában állandóan támadta a főnemességet, a történelmi osztályokat, gúnyosan vitatkozott a K. Közlönnyel, megcsipkedte Mikó Imrét, akit nem volt hajlandó Erdély Széchenyiéül magasztalni, Teleki Domokost, kinek a Hóravilágról írt történelmi műve szolgált céltáblával, báró Kemény Györgyöt és általában a „passivitás hazafiait, akik — szerinte — csak a maguk érdekét nézik, de a szegény nép sorsával nem törődnek“. (L. Tények és rágalom c. vezércikkét 1865. 33. sz.) Ezzel szemben az *Erdélyi Hetilap* törekedett a kisbirtokos, kereskedő és iparos osztály, tehát a polgárság független politikai öntudata, önbecse és önértéke fölébresztésére. (1865. 15. sz.) Csupán ebben, a demokrácia elvi hánytorgatásában és a polgárság, a nép érdekeinek kellő helyen és alkalommal való hangoztatásában néplap. Mert különben tartalma, stílusa, színvonala határozottan elárulja, hogy nem néplap, hanem a *Kolozsvári Közlönynek* ellenfele, s nem a polgárság és a nép igényeit tartja szem előtt, hanem azt, hogy a K. Közlöny urait, a passivitás vezéreit és híveit megcáfolja és legyőzze. És el kell ismerni, hogy az *Erdélyi Hetilap*, illetőleg szerkesztője, Békéssi Márk, rendkívül ügyesen, legtöbbször velősen és a szeg fejére ütve kezelte az aktivitás szólamait, a kormány ideológiáját. „A jog is sírba száll, ha korszellem uralkodó eszméivel nem paktál. Hajdanában a fokesok fénykorában értelme lehetett a passivitás tanának, de most és főleg Erdélyben annyi praktikuma van, mint vizet hordani, mikor már elégett a ház! Az emberek nem csavargózósok, hogy a víz ellen sikerrel úszhassanak!“ Ime ezeket és ilyen axiomákat vet oda a K. Közlönynek (1865. 17. sz.). Ezért küzd a valódi szabadelvűség nevében a tétlenség mámorából való kijózanodás érdekében és a passivitás zsákutcájából a cselekvés országújtjára lépés mellett. Az októberi diplomát becses v. ...-nak tartja s a magyarság belépését az erdélyi tartománygyűlésbe ... bécsi Reichsrathba a legfontosabb életkérdésnek mondja. Küzd azon párt — Mikó és társai — ellen, mely semmit nem feledett, semmit nem tanult, mely az események kerekét nemcsak megkötni, de visszalökni akarja s magát csalhatatlannak tartva, erkölcsi zsarnokságot gyakorol, amely az önálló véleményt hazaárulásnak minősíti, amely autokrata s a nemzetet a lenni vagy nem lenni

kérdés utolsó stádiumába szorítja. „A párt, mely ellen küzdünk, a nemzetet a beszívható friss levegőtől akarja elzárni, tétlenségben elfojtani, elevenen eltemetni. Ha (e párt) elzárt kriptában szeret élni és a sírbolt fojtó levegőjét akarja beszívni, hadd mulassa magát; az idő vasléptei el fognak haladni felette. Ám húzódjék vissza, de ne kiáltssa ki kísérteties hangú örülteknek azokat, kik a szabad természet éltető levegőjét többre becsülik a halottszagtól impregnált atmosphaeránál.“ (1865. 15. sz.)

Az eleven, de legtöbbször épen nem népies stílusú cikkeket majdnem mind maga Békéssi írta. Pár levelezőn kívül alig van olyan cikk, amelyik nem az ő tollából való. (1865. 42. sz.; Az erdélyi róm. kath. püspökség története tizenegy folytatásban, Birodalmi statisztika, stb.) Megnevezett munkatársa egy sincs. Békéssi Márk, ki előbb a *Magyar Futárnak* is szerkesztő-munkatársa volt s később a *Hermannstädter Zeitung*-ot szerkesztette, e korszak legfrissebb, legelevenebb tollú újságírója.

Bizonyos azonban, hogy Békéssi kormánytámogatásban részesült s hogy az *Erdélyi Hetilap* gyökértelen, mesterségesen kitermelt és táplált újság volt. Bizonyítja ezt csattanósan az a tény, hogy az alkotmányosság szellőjének első meglebbenésére támogató, kitartó gazdájának a rendszerével együtt azonnal megszűnt. Bár kitűzött célját ügyes eleveenséggel szolgálta, hatása az akkori kolozsvári lapokkal folytatott muló vitán kívül a semmivel egyenlő. Inkább tömörítette a magyarságot és a magyar gondolatot, semhogy azt meg tudta volna osztani vagy bár csak gyöngítni. Pedig ez volt a célja. Jelentősége abban áll, hogy kivonatossan és az abszolút kormány szellemében ismertette a szebeni tartománygyűlés, meg a bécsi birodalmi gyűlés tanácskozásait. E tekintetben szinte forrásszámba megy.

Lapjának belső anyagi viszonyait, az abszolút kormányral kötött megállapodásait nem ismerjük. Ezért hazafiságát, jó szándékát kétségbe vonni nincs okunk. Az akkori közvélemény megítélése szerint azonban Békéssi vétkezett a nemzethűség ellen, mivel olyan ügyet szolgáltat, az aktivitást, amelyet az erdélyi magyarság is egy emberként elutasított. A szebeni tartománygyűlésen pl. a magyarság választott képviselői egyáltalán nem jelentek meg. Az abszolút kormány háromszor semmisítette meg megbízásukat, de a magyar kerületek harmadszor is szinte kivétel nélkül ugyanazokat választották képviselőjüknek, s ezek harmadszor is kitartottak a szenvedő ellenállás mellett. A hivatalból tagok, az ú. n. kir. hivatalosak közül is csak gróf Nemes János, gróf Béldi György, Groisz Gusztáv, Eránosz Jeremiás és Lászlófi Antal, ez utóbbi kettő örmény, vettek részt. Lászlófi, Szamosújvár polgármestere indítványozta is, persze eredménytelenül, hogy az örményeket is iktassa be az országgyűlés ötödik nemzetnek a magyarok, székelyek, szászok és románok közé. Eránosz és Lászlófi a Reichsrathba is belépett, pedig ezt még gróf Nemes és Béldy is visszautasította. Nem vett részt sehol Haynald püspök sem, ki a passivitásnak egyik vezéralakja volt s kinek épen e miatt bécsi

parancsszóra le kellett mondania püspöki méltóságáról, ami szinte példátlan a kat. egyház történetében.

Ily körülmények között érthető, hogy a kortársak szemében Békessi bűnös volt, hogy vállalkozása általános visszatetszést keltett s oly keserű emléket hagyott, hogy Békessit hosszú évek múlva is Pesten inzultálták. Marosvásárhely pedig arra a hírre, hogy Békessi oda akar letelepedni, kinyilatkoztatta, hogy közöttük nem lehet kedves vendég, sőt tán szállást se kaphatna. (L. Székely Néplap 1867. 192. L.) Valóban: est modus in rebus.

1866-ban végre az erdélyi vidéki hírlapirodalom ott indult meg, hol már régen megindulhatott volna, mert minden feltétel a megélhetéshez megvolt, t. i. Marosvásárhelyt, a székelység fővárosában. Vásárhelynek ezidőben mintegy tízezer lakója van, melyből 90 százaléknál több magyar anyanyelvű. Műveltségi és társadalmi színvonala is elég magas. Számos főúri családon kívül nagyszámú köznemes és honoratior lakott benne. A város és Marosszék politikai és közigazgatási hatóságai mellett itt székel Erdély legfőbb és egyetlen igazságügyi fóruma, a kir. tábla. Értelmes polgári és iparos rend is lakta a székely fővárost. Szóval hírlapszerkesztésre Marosvásárhelynél alkalmasabb talajt annál kevésbbé lehet elképzelni, mert Marosvásárhelynek már volt irodalmi hagyománya is: Aranka György idejében központja volt az erdélyi tudományos életnek. Ebben a korszakban is — mint fentebb láttuk — itt indult meg az első tudományos folyóirat (1858), a Mentovich szerkesztette *Marosvásárhelyi Füzetek*. Ugyhogy szinte jön, hogy felvesse az ember a kérdést: mi az oka, hogy Marosvásárhelynek nem volt 1866-ig saját hírlapja? Hiszen volt helyi erő és hivatott tehetség a szerkesztésre; volt helyi értelmiség, amelyik lapot olvasson és fenntartsa, volt (a ref. kollegium tulajdonában) jól felszerelt nyomdája és volt vidéke. Ez a kérdés azért is jelentkezik, mert a marosvásárhelyi időszakai sajtó története később is szolgál különös jelenségekkel. Így pl. itt és nem Kolozsvárt indul meg a kiegyezés után az első erdélyi szépirodalmi közlöny. A XIX. század végén, de különösen a jelen század elején pedig Vásárhely hírlapirodalma számban az elfajulásig felszaporodott. De tartós és tartalmas közlönyt alig egy-két esetben találunk. Míg más városokban a jelen század első felében harmincadik-negyvenedik évfolyamban járó lapokkal találkozunk, Vásárhely lapjai feltűnően rövid életpályát futottak meg. És az a legmeglepőbb, hogy színvonalban a vásárhelyi hírlapirodalom sohse tudott versenyezni Kolozsvárral, sőt más vidéki várossal sem. Ma is pl. jóval Brassó, Várad stb. mögött van, s nincs olyan tartalmas, gondosan szerkesztett hírlapja, amilyent várni lehet, s amilyen Vásárhelyt is kielégítené, s becsületére válnék. Van és sokszor volt Vásárhelyt pillanatnyi élénkség, mely éles személyi és pártpolitikai szempontokból táplálkozott. De nincs és nem volt gondos és céltudatosan következetes munka a személyi és párttekintetek fölött álló helyi közügy szívós folytatására, győzelmes keresztülvitelére. Pedig Kolozsvár mellett és után van-e, volt-e erre

hivatottaebb és (ami a fő) anyagi és szellemi tekintetben elkötelezettebb város, mint Marosvásárhely?

A *Székely Néplap* 1866 júl. 7-én indult meg Székely Ádám és Orbán József társszerkesztők vezetése alatt. Székely Ádám még ez év végén kivált a szerkesztőségből s tovább Orbán egyedül szerkesztette a vergődő lapot. 1867 szept.-től kezdve Száva Farkas vette át a szerkesztést, de az elsorvadástól megmenteni ő sem tudta. Másfélévi pályafutás után 1867 decemberében megszűnt. Előbb a ref. kollégium, utóbb az Imreh Sándor nyomdájában hetenként nyolc negyedrért oldalon kiállított lap tartalmán érzik, hogy a szerkesztőség falai mögött milyen élénk és változatos személyi események peregtek le. Programját helyesen tűzte ki e kettős célban: egyfelől megismertetni az eredeti (székely) népet és földet a magyar rokonokkal, másfelől szólni éppen a székely néphez, fejleszteni azt szellemben és jellemben. (1867. év. 2. sz.) Hangja, cikkeinek stílusa nagyjában megfelel néplap címének és jellegének. Nagyjában, mert hisz igazi néplappá válni abban az időben nem is gondolhatott. Előfizetőinek, olvasóinak legnagyobb része nem a polgárságból, még kevésbé a népből telt ki, hanem az ú. n. intelligens társadalmi rétegekből. Ismertető cikkei történelmi tárgyúak (Öt évi küzdelem Erdély fejedelmi székéért, Benkő József stb.), földrajziak (Marosvásárhely városa, Deák Farkastól; Mezőség, Székely Ádámától), népköltészetiek (Dalok és balladák a nép ajkáról) és folklór körébe tartozók. Honismertetés tekintetében általában gondosan állta ígértétét. A székely nép „fejlesztésére szellemben és jellemben“ cikkeket közölt a székelyek kivándorlásáról a román fejedelemségekbe, ottani keserves sorsukról; Dózsa Dániel és Rápolti Károly tollából egész tervezetet arról, hogy miként lehetne föllendíteni az egész székely nép megélhetését. Külön foglalkozott az iparosok helyzetével, magtárak létesítésével. Munkatársai között ott találjuk báró Eötvös Józsefen kívül, ki melegehangú levéllel buzdította a szerkesztőt szép célja sikeres véghez vitelére,¹⁵ a Dózsa Dániel, Deák Farkas, Gálfi Sándor, Bereczki Sándor, Hóry Farkas, Losonczy László, Száva Farkas, Réthi Lajos, br. Apor Károly, Medgyes Lajos, Vas Tamás, Rajka Teréz, Nemes Ödön és mások nevét. Már ez a névsor is tanuskodik, hogy a lap tengődését és megszűnését nem a munkatársak hiánya okozta, hanem a szerkesztőség gondatlan kapkodása, egyenetlenkedése és apróbb cikkeinek szellemtelen, személyeskedő éle, akkori egész hírlapirodalmunknak egyik betegsége. Ilyen harcot folytatott a *Néplap* pl. Mentovich Ferenc, a költő, és Szász Béla, akkor vásárhelyi ref., később kolozsvári egyetemi tanár ellen. Ez utóbbinak üdvözlő beszédét Péchy Manó gróf királyi biztoshoz olyan hangon és oly gyerekes érvekkel csempülte le, ami igazán nem érdemelte meg a nyomdafestéket. Így aztán hiába hívta a szerkesztőség a székely atya-

¹⁵ L. Kristóf György: *Báró Eötvös József utazásai Erdélyben*. Erdélyi Múzeum, 1932. évf.

Az erdélyi magyar időszaki sajtó az abszolutizmus korában.

Sorsz.	Megindult	Megszűnt	H o l ?	C í m e	Szerkesztette	Tartalma	Mely időközökben jelent meg ?	Jegyzet
26	1849	1852	Kolozsvár	Kolozsvári Lapok	Makoldy Sámuel	politikai	hetenként kétszer, 1850-től háromszor	Megindul 1849 nov. 16-án.
27	1850	1850	"	Népbarát	Makoldy Sámuel	néplap		A Kolozsvári Lap mellék-lapja ; félévet élt.
28	1852	1855	"	Hetilap	Berde Áron	gazdasági, ipar- és ke-rekedelmi, ulóbb szépirodalmi is	hetenként kétszer	
29	1856	1873	"	Kolozsvári Közlöny	1. Berde Áron és Vida Károly. 2. Berde Áron. 3. Dózsa Dániel. 4. Kő-vári László. 5. Sándor J.	politikai	kétszer, háromszor, végül naponta	
30	1856	1856	"	Erdélyi Múzeum	Vida Károly	irodalmi és vegyes	hetenként	1856 okt.-tól beolvadt főlap-jának, a Magyar Futárnak láncra rovatába.
31	1856	1857	"	Erdélyi Gazdasági	Finály Henrik	gazdasági	havonta	1856 asept.-1857 febr. közt jel-meg. Utóbb Evlapok címen évenként.
32	1856	1859	"	Egylet Havi Füzetek Magyar Futár	Vida Károly, Békési Márk, Finály Henrik,	politikai	hetenként kétszer	
33	1858	1859	Marosvásárhely	Marosvásárhelyi Füzetek	Mentovich Ferenc	tudományos és szépirodalmi	I. évf. negyedévenként II. évf. kéthavonta	
34	1859	1860	Kolozsvár	Kolozsvári Színházi Közlöny	Havi Mihály, majd K. Papp Miklós	színházi és vegyes	hetenként ötször	
35	1860	1861	Bukarest	Bukaresti Magyar Hírlap	(Kósa Ferenc), Váradi Ádám, majd Orozshegyi Józsa	politikai és vegyes	hetenként	Az 1. sz. kétféle alakban jelent meg ; a mutatóvány-számon Váradi Ádám a szerk.
36	1860	1867	Kolozsvár	Korunk	Fekete Mihály, 1862-től Kővári László	politikai	hetenként ötször	
37	1861	1862	Gyulafehérvár	Gyulafehérvári Füzetek	Veszely Károly	tudományos	—	Két füzet jelent meg.
38	1861	1927	Kolozsvár	Keresztény Magvető	1. Kriza János és Nagy Lajos. 2. Buzogány Áron és Ferencz József	egyházi és tanügyi	—	Ma is fennáll ; 1867-ig két kötet jelent meg. 1861 és 1863.
39	1863	1863	"	Erdélyi Posta	Gámán Zsigmond	politikai	hetenként négyszer	
40	1864	1865	Nagyszeben	Erdélyi Hetilap	Békési Márk	politikai és szépirodalmi	hetenként	
41	1865	1865	Kolozsvár	Növendékek Lapja	Réthy Lajos	ifjúsági	hetenként	
42	1865	1865	"	Korunk Tárczája	Kővári László	szépirodalmi	hetenként	36 száma jelent meg.
43	1866	1867	Marosvásárhely	Székely Néplap	Székely Ádám, Orbán József, utóbb Száva Farkas	szépirod. és vegyes	hetenként	

fiakat kalákába, az előfizetők elmaradoztak, a lapnak meg kellett szűnnie.

Epen e személyeskedések adtak ösztönt arra, hogy Mentovich, Szabó Samu és Szász Béla már 1867. febr. 19-én előfizetési felhívást bocsássonak közre, egy második helyi ismeretterjesztő hetilap megindítását jelezve. A *Székely Közlöny* volt ez. Első száma 1867. ápr. 2-án jelent meg Székely Ádám felelős szerkesztésében. Mentovich, Szász és Szabó Samu mint főmunkatársak szerepelnek.

Ennek az újságnak az élete s így ismertetése is már a kiegyezés utáni hírlapirodalom körébe tartozik. Itt csupán még annyit, hogy e hírlaptól kezdve Marosvásárhelynek mindig, megszakítás nélkül volt valamilyen saját hírlapja, s ennek következtében az erdélyi vidéki hírlapirodalomban sem állt be többé szünetelés, meddő idő. Ellenkezőleg, Vásárhely példáját előbb ugyan évek múlva lassan és egyenletes ütemben, utóbb azonban szaporán és egészségtelen mértékben követi a többi erdélyi város (Székelyudvarhely, Nagyenyed, Torda, Brassó stb.), sőt számos falu — község is (Barót, Brád, Piski stb.). Azaz megindul vidéki hírlapirodalmunk nagymértékű, de nem mindenben öröndetes decentralizálódása, úgyhogy a világháborúig Erdélynek *55 olyan városa és községe volt, amelyekben újság jelent meg.* Ennek további ismertetése azonban szintén nem tartozik tárgyunkhoz.¹⁰

V. Összefoglalás.

Visszatekintve tárgyunkra, megállapítható, hogy az erdélyi magyar hírlapírás is központi helyen, Nagyszebenben indult meg, de állandó megszakítás nélkül való megélésre csak az ország fővárosában, Kolozsvárt talált. Időben a magyarországi megelőzte az erdélyit, de az első magyarnyelvű valóságos vidéki hírlap erdélyi, brassói cselekedet. Ez iker kezdeményezés azért is emlékezetes, mert szépirodalmi mellék-lapja, a *Mulattató*, nemcsak hírlap-, de irodalomtörténeti szempont-ból is fontos. Általában véve vidéki hírlapirodalmunk a kiegyezés előtt aránylag későn jelentkezik s akkor is vagy nem megfelelő helyen (Szeben, Brassó), vagy rendkívüli időben (1849). E két ok miatt aztán valamennyi hamarosan, legfőlebb két évnyi pályafutás után meg is szűnt. Csak a korszak végén indul meg vidéki hírlapirodalmunk természetes helyén és megfelelő környezetben (Marosvásárhelyt). A késői, lassú és nagy megszakításokkal teli fejlődésnek fontos, sőt legdöntőbb magyarázata a magyar szellemi törekvések iránt bizalmatlan, sőt ellenséges kormányzati politika, amelyik magyar lap kiadására és szerkesztésére vagy egyáltalán nem, vagy csak nehezen adott engedélyt. Akkor is és azt is könnyebben és előbb német nyom-

¹⁰ A további érdeklődés tájékozódhat ezekről *Az erdélyi időszaki sajtó a kiegyezéstől a közhatalom változásáig* c. dolgozatomban. Megjelent a Magyar Könyvszemle 1938. évf.-ban és külön is.

dának. Ehhez járult a hasonlókép bizalmatlan, sőt ellenséges könyv-vizsgálati kényszer, a cenzúra, amelytől hírlapirodalmunk csak a szabadságharc napjaiban volt mentes.

A korszak kevés számú vidéki hírlapja kivétel nélkül helyes célt tűzött ki, jó eszmét kívánt szolgálni. A tartalomban is Köpe János, Veress József, Veszely Károly, Koós Ferenc és Mentovich a legjobbat adták, ami csak tőlük kitelt. Ez minden dicséretre méltó, elévülhetetlen érdemük. De nem rendelkezett egyikök sem megfelelő munkatárs táborral. Ezért e lapok terjedelme is szűk, bővülés, fejlődés egyiknél sem tapasztalható, hanem inkább visszaesés, elkedvetlenedés és végül nem utolsó sorban az előfizetők elmaradása miatt a — kimúlás. A tartalom, az egyes rovatok elrendezésében sincs, nem is lehetett az említett okok miatt sem rendszer, sem következetesség. A kezdetiesség nyomai természetesen a műszaki, a nyomdai előállításon is jól felismerszenek.

Vidéki hírlapirodalmunk a kiegyezésig mind számban, mind szellemben szerény, sőt szegény is. De szerényen és szegényül is élesztője, ébresztője és terjesztője volt a műveltségnek, az igényességnek, a nemzeti léleknek.

Dr. Kristóf György.